

Aleš BINAR, *Bitva o Moravskou Ostravu a 1. tanková armáda*, Opava 2020, rkp., 477 s. (nenormovaných)

Posudek habilitační práce

Konec druhé světové války a zejména boje na jaře 1945 jsou obecně vnímány jako doba, kdy vše bylo již jasně rozhodnuto a německá armáda představovala už jen slabou sílu, možná jen shluk špatně organizovaných, vycvičených a vyzbrojených vojáků (případně jednotek volkssturmu), které už nebylo třeba brát vážně. V českých zemích se v té době největší boje odehrávaly jednak na přístupech k Brnu, a pak v českém Slezsku, kde Rudá armáda sváděla boje v rámci ostravsko-opavské operace. Zdejší boje patřily k zvlášť intenzivním, takže se Slezsko stalo nejvíce zničenou částí českých zemí. Památník v Hrabyni je dnes zároveň jediným na území České republiky, který tyto boje v závěrečné fázi druhé světové války připomíná.

V době komunistického režimu patřila problematika osvobozování Ostravska a samotné ostravské průmyslové oblasti k důležitým částem kánonu dobové a také propagandistické interpretace dějin osvobozování Československa. Vedle hrdinství a nasazení Rudé armády, která obchvatem od západu měla zabránit zničení důležitého průmyslového centra, bylo zdůrazňováno československo-sovětské přátelství, protože osvobozovacích bojů se zúčastnila mezi jinými i československá tanková brigáda. V důsledku jednostranného zdůrazňování osvobození Československa „z východu“ opadl po roce 1989 zájem o boje ve Slezsku, stejně jako o akce Rudé armády na československém území. Tato situace se postupně mění v posledních letech, kdy zájem o operace Rudé armády při osvobozování Československa roste. Příkladem může být několik publikací věnovaných bojům ve Slezsku a o Ostravu vydaných v posledních letech.

V historiografii ovšem stále převládá pohled na boje v závěru války z perspektivy vítězů. Perspektiva německá často chybí. Přitom může přinést celou řadu zajímavých poznatků, jež bezpochyby najdou uplatnění i v současných diskusích na téma osvobození českých zemí a vojenské situace Německa na jaře 1945. Takové výzkumné úkoly samozřejmě nejsou jednoduché, protože s blížícím se koncem války se pramenná základna velmi tenčí. Před odchodem do zajetí se každý velitel snažil zničit co nejvíce vojenské dokumentace, aby nepadla protivníkovi do rukou. Co nestihl zničit, leckdy padlo za oběť chaosu na přelomu války a míru.

Přesto je dobře, že se badatelé nenechávají odradit nedobrou pramennou situací. Otevírá to i příležitost k aplikaci poznatků z jiných věd, zejména pak vojenského umění a taktiky.

Pátrání po relacích a vzpomínkách spolu s interpretací dobových fotografií (jak např. ukazují studie Tomáše Jakla) mohou historické bádání obohatit o množství cenných poznatků. Příkladem je i posuzovaná habilitační práce, která se navíc věnuje tématu, jež se na první pohled může zdát být již komplexně probádané. Autor dokazuje, že tomu tak není, a jak se níže zmíním, dokonce existují ještě další možnosti výzkumu, které nebyly v práci využity.

Obranu Horního Slezska a také západního Slovenska a východní Moravy měla na starosti 1. tanková armáda. Jednalo se o silný svazek (zde je nutno podotknout, že německé armády bývaly větší než armády sovětské) působící v sestavě skupiny armád Střed, která představovala na jaře 1945 stále značnou vojenskou sílu. Autor si proto vytkl za cíl prozkoumat činnost 1. tankové armády v souvislosti s ostravsko-opavskou operací, avšak (což pokládám za přínosné) v širším kontextu. V centru jeho pozornosti se ocitla otázka, jak lze nahlížet na odpor německé armády na sklonku války v českých zemích? Jednalo se skutečně jen o chaotickou obranu dezorganizované a rozpadající se armády?

Výzkum se soustředil zejména na archivní fondy Spolkového vojenského archivu ve Freiburgu. Přestože pramenná základna pro sledované období je značně torzovitá, obratným využitím dochovaných pramenů (hlášení, štábních map) dokázal autor vytvořit informačně nosný soubor pramenů. Poznatky o akcích německé armády přinesl i výzkum v lokálních českých archivech ve Slezsku a samozřejmě i akta československých jednotek na východní frontě, proti nimž 1. tanková armáda bojovala. V některých případech se totiž stává, že detailní informace o německých jednotkách přinášejí prameny československé provenience (to je případ 320. divize lidových granátníků). Kromě toho bylo využito i množství tištěných pramenů, pamětí a odborné literatury domácí i zahraniční provenience (doplnil bych ještě knihu Jamese Lucase, *Poslední rok německé armády*, Plzeň 1995). Zhodnocení shromážděných pramenů a stavu bádání se autor věnuje ve zvláštní kapitole.

Přehled využitých pramenů a literatury je skutečně obsáhlý. Přesto bych viděl ještě další možnosti archivního výzkumu, na něž upozorňuji nikoli z toho důvodu, že by se jednalo o závažný nedostatek, nýbrž že by je autor mohl zohlednit při dalším bádání. Mám zde na mysli dokumenty německé správy v Protektorátu Čechy a Morava. Například ve fondu Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu (je přístupný v digitalizované formě na: <http://www.badatelna.eu/fond/2199/inventar/>) se v kartonech 57 a 67 nacházejí dokumenty o přípravách obrany Ostravska v předjaří 1945. Na další prameny bude určitě možné narazit i ve fondech Státní tajemník u říšského protektora v Čechách a na Moravě a Úřad říšského protektora. Nemyslím si, že by v nich bylo možné najít dokumenty, které by změnily závěry prezentované v habilitační práci. Mohou být však zajímavým doplněním poznatků

z perspektivy protektorátních úřadů. Možná by mohly určité poznatky přinést i kroniky železničních stanic, které jsou nyní rovněž přístupné v elektronické podobě (<http://www.badatelna.eu/fond/2284/inventar/>).

První kapitoly habilitační práce představují německou armádu. Autor se soustřeďuje zejména na strukturu velení, charakteristiky svazků, útvarů a jednotek wehrmachtu, používané taktiky. Stranou pozornosti nezůstávají ani jednotlivé druhy vojsk účastnících se bojů v ostravsko-opavské operaci, stejně jako zbraní SS a volkssturmu. Speciální pozornost je věnována historii 1. tankové armády, jeho velitelskému sboru a stavu morálky vojáků. I přes označení „tanková“ se jednalo o svazek vesměs pěší, v jehož sestavě nechyběly ani horské či lyžařské jednotky. Veliteli armády přitom ve sledovaném období byli uznávaný odborník na obranu generál Gotthard Heinrici (mimo jiné velel německým vojskům během karpatsko-dukelské operace) a po něm specialista na tankový boj generál Walther Nehring. To se samozřejmě – jak autor dokazuje – promítalo do taktiky boje 1. tankové armády.

V dalších kapitolách sledujeme německé přípravy na obranu Ostravska, respektive Horního Slezska. V této souvislosti bývá někdy zmiňováno využití československých předválečných opevnění. Němými svědky horečných příprav na obranu jsou v betonu modelované střílny namísto původně Němci vytržených ocelových a zabetonované šachty po pancéřových zvonech, které Němci za války nechali s pomocí trhavin rovněž odstranit. Některé bunkry posloužily jako cvičné cíle pro německé dělostřelce. Kvůli těmto poškozením a chybějícímu vybavení však bylo využití opevnění, jak autor ostatně dokládá na základě nalezených německých analýz, značně problematické. Sloužit mohlo dobře jako ochrana před dělostřelectvem, avšak vést s jeho pomocí boj, jak si to představovali českoslovenští vojenští plánovači před válkou, nebylo prostě možné.

Na základě studia německých dokumentů rozděluje autor bitvu o Moravskou Ostravu do tří fází, které pak tvoří jednotlivé části výkladu. Nejprve jsou rozebrány operační plány obou stran a rozmístění jednotek, následně pak průběh bojů. Využití německých pramenů (zejména štábních map) umožňuje nahlédnout do průběhu bitvy očima německého velení. To sice nemělo už dostatek prostředků, aby sovětský postup zastavilo, nicméně je zajímavé, jak i přes rostoucí omezení dokázala být německá armáda stále značně akceschopná. Neznamená to však, že by Němci nedělali chyby. Autor na základě studia pramenů ukazuje, že některé zámysly sovětského velení byly Němci špatně odhadnuty. Vliv na to měl i úpadek rozvědné činnosti německé zpravodajské služby, jejíž akceschopnost s blížícím se koncem války rychle klesala.

Pozornost je věnována i úseku fronty na Slovensku, kde působil i československý armádní sbor. Jednalo se však o vedlejší bojiště sloužící v první fázi bitvy spíše jako rezervoár

záloh. Strategická situace zdejších sil se však zhoršovala s tím, jak sovětské síly na levém a pravém křídle 1. tankové armády zahájily další operace. Vznikal tím výběžek a německým silám zde nasazeným tak hrozilo obklíčení. Autor proto sleduje činnost německých vojsk v širším kontextu sovětských operací na obou křídlech 1. tankové armády, což je pro čtenáře určitě užitečné. Akce německé armády ovšem v podání autora často přechází v deskripci přesunů různých jednotek podle vývoje situace na frontě, což nečiní četbu úplně snadnou – čtenář se v tom místy ztrácí. Jak ale autor uvádí, asi stěží lze zvolit jiný postup, chceme-li se něco dozvědět o zámyslech německého velení. Lze s tím souhlasit. Díky tomu zjišťujeme poměrně velkou akceschopnost Němců, jak například dokazuje vytvoření obranného postavení Zubr. V polovině dubna 1945 navíc 1. tanková armáda obdržela navíc úsek fronty sahající až na jižní Moravu, takže se ocitla pod ještě větším tlakem, zvláště když sovětské velení začalo rozvíjet operaci s cílem osvobodit Brno. A právě jeho dobytí dostalo 1. tankovou armádu do svízelné situace, protože v oblasti severní Moravy a Slezska se začínala tvořit nebezpečná kapsa, kterou bylo možné eliminovat jedině rychlým stažením vojsk. To ukazuje, jak úspěch ostravsko-opavské operace závisel na postupu Rudé armády k Brnu.

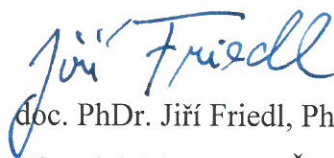
Vedle pohledu na boje o české Slezsko z německé perspektivy práce přináší i řadu dalších zajímavých poznatků. Příkladem může být otázka bojů o Ratiboř. Z německých dokumentů totiž vyplývá, že více než vlastní boje město poničilo následné rabování sovětskými vojáky. Především je však zřejmé, že skupina armád Střed představovala na jaře 1945 stále značnou bojovou sílu, což potvrzoval nejen houževnatý odpor 1. tankové armády, ale třeba také potlačení povstání v Přerově a okolních obcích na začátku května 1945 (zajímavým pramenem k tomu je např. kronika železniční stanice v Brodku u Přerova). Tento fakt, myslím si, nabývá na významu zvláště v dnešní době, kdy vlivem různých diskuzí ohledně osvobození českých zemí vzniká dojem, jakoby německá armáda na jaře 1945 představovala již jen zpráchnivělou boudu, do níž stačilo jen drcnout, aby se rozpadla. Posuzovaná habilitační práce tuto představu vyvrací a bylo by dobré, kdyby některé poznatky, v ní obsažené, byly publikovány (pokud se tak již nestalo formou přípravných studií). Proto poněkud udiví, že konstatování výše uvedeného příliš nerezonuje v závěru práce, ačkoli sám autor si v Předmluvě vytkl za cíl odpovědět na otázku, jak „lze vůbec nahlížet na finální odpor Němců“ a zda se jednalo „o naprostý zmatek a rozpad“.

Práci doplňují poměrně obsáhlé přílohy, včetně edic několika dokumentů, a také fotografie. V textu se vyskytují poměrně často překlepy a stylistické chyby. Pravděpodobně nebyla finální verze dostatečně přehlédnuta. Tuto skutečnost ovšem pouze konstatuji, jelikož

nenarušuje výrazněji četbu a odbornou úroveň práce, která je jinak vysoká. Jako příliš silné se mi zdá být tvrzení o srovnání Opavy se zemí (s. 5) během bojů.

Uvedené připomínky (častěji však spíše podněty pro další bádání) ovšem nemění nic na tom, že předložená habilitační práce splňuje požadavky na ni kladené, a proto ji **doporučuji** k obhajobě.

V Brně 23. července 2020

doc. PhDr. Jiří Friedl, Ph.D.

Historický ústav AV ČR

pobočka Brno

Veveří 97

602 00 Brno